

„Wychowanie w Rodzinie” t. XV (1/2017)

nadesłany: 31.12.2016 r. – przyjęty: 12.10.2017 r.

Danuta WOSIK-KAWALA*

Postrzeganie dziadków przez młodzież szkół ponadgimnazjalnych

Perception of grandparents among young people
from secondary schools

Streszczenie

Rodzina to dynamiczna, zmieniająca się na przestrzeni wieków, a nawet na przestrzeni pokolenia podstawowa jednostka społeczna. Modyfikacjom ulegają pełnione przez nią funkcje, jej struktura i model. Wraz z tymi zmianami przemianom ulegają także role dziadków. W wielu przypadkach współcześni dziadkowie stają się swoistą instytucją wychowawczą, wspomagającą w znacznym stopniu rodziców w ich opiece nad dzieckiem. Zmiany zachodzące we współczesnym społeczeństwie – w tym wydłużający się wiek życia, wzrost poziomu wykształcenia, aktywność zawodowa kobiet, migracje zarobkowe rodziców czy chociażby samotne rodzicielstwo z wyboru – wpływają na zmianę roli dziadków w rodzinie. Zmiany te obejmują także relacje emocjonalne między dziadkami a ich wnukami oraz intensywność różnych rodzajów wzajemnej aktywności. Niniejszy artykuł poświęcony jest problematyce, dotyczącej roli dziadków we współczesnej rodzinie w ujęciu teoretycznym, a także stanowi empiryczną próbę określenia postrzegania dziadków przez ich nastoletnich wnuków – uczniów szkół ponadgimnazjalnych. W badaniach zastosowano dyferencjał semantyczny oraz test zdań niedokończonych. Technika dyferencjału semantycznego umożliwiła określenie emocjonalnego komponentu postaw wobec babci i dziadka badanych osób, natomiast test zdań niedokończonych, będący techniką projekcyjną, zastosowano ze względu na to, iż

* e-mail: danusia.wk@wp.pl

Zakład Teorii Wychowania, Instytut Pedagogiki, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, plac Marii Skłodowskiej-Curie 5, 20-400 Lublin, Polska.

stanowi źródło informacji nie do końca uświadamianych względem badanego aspektu – w tym przypadku babci i dziadka przez osoby badane. Uzyskane wyniki badań pozwoliły uzyskać i porównać obraz dziadka i babci w percepcji uczniów szkoły zawodowej, technikum i liceum.

Słowa kluczowe: rodzina, dziadkowie, babcia, dziadek, dyferencjał semantyczny, zdania niedokończone, wychowanie.

Abstract

Family is a dynamic structure, changing over the centuries, and even over a generation. Family's structure, performed functions and model change. Along with these changes, the role of grandparents changes as well. In many cases, the grandparents of today become a kind of educational institution supporting, to a large extent, parents in their childcare. The changes taking place in modern society including the lengthening of life, the increase of education level, professional activity of women, labour migration of parents, or even single parenthood by choice, affect the change in the role of grandparents in the family. These changes also include emotional relationships between grandparents and their grandchildren, and the intensity of the various types of mutual activity. This article is an attempt to show the issues concerning the role of grandparents in contemporary family in theory as well as an attempt to diagnose the image of grandparents in the perception of students from secondary schools – people standing on the threshold of adulthood. The studies used the semantic differential and unfinished sentences test. The semantic differential technique makes it possible to determine the emotional component of attitudes towards grandma and grandpa. The test of unfinished sentences, which is a projection technique, was applied because it is a source of information which is not completely realized by the researched students in terms of the researched aspect – in this case, grandmother and grandfather. The results received allowed obtaining and comparing the image of grandfather and grandmother in the perception of students from vocational school, technical school and high school.

Keywords: family, grandparents, grandmother, grandfather, semantic differential, unfinished sentences, education.

Wstęp

Ostatnim etapem rozwoju ontogenetycznego człowieka jest starość. Stanowi ona najbardziej zróżnicowaną fazę życia, zależną od faz poprzednich: dzieciństwa, młodości i wieku dojrzałego, które przebiegają odmiennie u każdego człowieka¹. Populacja ludzi w starszym wieku jest dość zróżnicowana ze wzglę-

¹ A. Nowicka, *Starość jako faza życia człowieka*, [w:] Taż (red.), *Wybrane problemy osób starszych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2006, s. 17.

du na stan zdrowia, stopień sprawności psychofizycznej, sytuację życiową, społeczną, ekonomiczną. Przy czym tempo procesu starzenia się ma indywidualny charakter². Osoby w starszym wieku wchodzą w nowe role społeczne, wśród których znaczącą jest rola babci bądź dziadka. Role te są konsekwencją rozwoju rodziny i nie zależą od osobistych wyborów osób w starszym lub coraz częściej średnim wieku³. Sposób realizacji roli babci i dziadka zależy od wielu czynników, do których można zaliczyć: wiek dziadków, ich sprawność fizyczną i psychiczną, cechy osobowości, wykształcenie, postawę opiekuńczo-wychowawczą, aktywność zawodową, bliskość zamieszkania, a także ich relacje z własnymi dziećmi⁴. Anna Brzezińska zauważa, że z jednej strony podejmowanie roli babci i dziadka wiąże się z poczuciem bycia potrzebnym, przekonaniem, że jest się dla wnuków źródłem miłości, zrozumienia, wiedzy, mądrości i doświadczenia. To sprawia, że osoby w starszym wieku budują pozytywne poczucie własnej wartości, odnajdują na nowo sens życia – zwłaszcza po przejściu na emeryturę⁵. Dzięki wnukom dziadkowie czują się potrzebni, stanowią one przedłużenie ich własnej egzystencji, kontynuowanie dorobku życia, przedmiot miłości oraz w pewnym sensie nagrodę za trud wychowania własnych dzieci⁶. Z drugiej strony pojawienie się wnuków to znak starzenia się, to niejednokrotnie także konflikty związane z metodami wychowania wnuków⁷.

Helen Bee, na podstawie analizy kontaktów dziadków z wnukami, wyróżniła trzy typy dziadków. Pierwszy typ to tzw. dziadkowie–dalecy krewni: pozostają oni w chłodnych, zdystansowanych stosunkach z wnukami, rzadko kontaktują się z nimi, gdyż pochłonięci są swoimi sprawami. Drugi typ to dziadkowie–opiekunowie: są oni bardzo zaangażowani w życie wnuków, często pełnią wobec nich funkcje rodzicielskie. Trzeci typ to dziadkowie–towarzysze: wspierają oni rodziców w wypełnianiu przez nich obowiązków wobec dzieci⁸.

Realizacja roli babci i dziadka może odbywać się w bardzo zróżnicowany sposób. Maria Tyszkowa wyodrębniła pięć charakterystycznych stylów odgrywania tej roli w rodzinie. Pierwszy to pełnienie roli dziadków z pozycji rodzicielskiej – styl ten polega na zastępowaniu lub wyręczaniu przez dziadków rodziców, przejmowaniu przez nich wszelkich obowiązków i odpowiedzialności za całą rodzinę. Drugi polega na pełnieniu roli dziadków jako osób wspomagających, lecz niezastępujących rodziców w wychowaniu wnuków. Trzeci odczuwany jest przez dziadków jako obciążenie, co może wynikać ze złego stanu ich

² Tamże, s. 20.

³ Por.: M. Sendyk, *Osoby starsze w roli dziadków człowieka*, [w:] A. Nowicka (red.), *Wybrane problemy...*, dz. cyt., s. 151.

⁴ Tamże, s. 152.

⁵ A. Brzezińska, *Niezbędność dziadków*, „Charaktery” 2001, nr 5, s. 28.

⁶ P. Sutor-Głodzik, J.A. Wnęk, *Obraz najstarszego pokolenia w percepcji małych dzieci*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2008, nr 6, s. 35.

⁷ A. Brzezińska, *Niezbędność dziadków...*, dz. cyt., s. 28.

⁸ P. Sutor-Głodzik, J.A. Wnęk, *Obraz najstarszego pokolenia...*, dz. cyt., s. 34.

zdrowia bądź zaawansowanego wieku. Pełnienie roli dziadków „od święta” to kolejny z wyodrębnionych stylów, w którym dziadkowie skoncentrowani są głównie na swoim życiu i sprawach. Ostatni styl wynika ze znacznej odległości dziadków od dzieci i wnuków, co utrudnia wzajemny kontakt, dlatego został on określony jako „wakacyjny”⁹.

Zastanawiając się nad oceną zaangażowania dziadków w opiekę nad wnukami, warto odnieść się do opinii Marii Braun-Gałkowskiej, która stwierdza, że przejęcie przez dziadków odpowiedzialności za wychowanie wnuków, poza sytuacjami wyjątkowymi, jest niekorzystne dla wszystkich członków rodziny: dla dziadków, gdyż mają oni prawo do własnego życia i własnych spraw; dla rodziców dziecka, gdyż utrudnia im nauczenie się podstawowej roli rodzicielskiej, a czasami zagraża ich wspólnotnie małżeńskiej; dla wnuków, gdyż przebywanie głównie z osobami w starszym wieku uczy ich przesadnej ostrożności i zatroskania o zdrowie, a przede wszystkim pozbawia dziadków, którzy weszli w rolę rodziców, bycia dziadkami¹⁰.

W miarę dorastania dziecka relacje między dziadkami a wnukami ulegają zmianom. Dla najmłodszych dzieci dziadkowie są bardzo ważni i zajmują uprzywilejowaną pozycję, w przypadku dzieci w wieku szkolnym stosunki te zaczynają się różnicować, a w okresie dorastania zazwyczaj ulegają pogorszeniu¹¹. Niniejszy artykuł jest próbą empirycznej weryfikacji relacji ukazanej z perspektywy młodych ludzi, stojących u progu dorosłości z ich dziadkami.

Założenia metodologiczne badań własnych

Celem prowadzonych badań była diagnoza postrzegania dziadków we współczesnej rodzinie przez młodzież ze szkół ponadgimnazjalnych. Z tak sformułowanego celu wyodrębniono główny problem badawczy: Jakie jest postrzeganie dziadków we współczesnej rodzinie przez młodzież ze szkół ponadgimnazjalnych?

Problemy szczegółowe przyjęły postać następujących pytań:

- Jaki jest obraz babci w percepcji badanych dziewcząt i chłopców?
- Jaki jest obraz babci w percepcji uczniów szkoły zawodowej, technikum i liceum?
- Jaki jest obraz dziadka w percepcji badanych dziewcząt i chłopców?
- Jaki jest obraz dziadka w percepcji uczniów szkoły zawodowej, technikum i liceum?

⁹ [Cyt. za:] M. Sendyk, *Osoby starsze...*, dz. cyt., s. 151–159.

¹⁰ M. Braun-Gałkowska, *Nowe role społeczne ludzi starszych*, [w:] S. Steuden, M. Marczyk (red.), *Starzenie się a satysfakcja z życia*, KUL, Lublin 2006, s. 191–193.

¹¹ Por.: M. Sendyk, *Osoby starsze...*, dz. cyt., s. 157.

- Czy istnieją, a jeśli tak – to jakie, różnice w postrzeganiu babci i dziadka w percepcji badanych dziewcząt i chłopców?
- Czy istnieją, a jeśli tak – to jakie, różnice w postrzeganiu babci i dziadka w percepcji badanych uczniów szkoły zawodowej, technikum i liceum?

W badaniu zastosowano test zdań niedokończonych własnego układu, zawierający początki zdań dotyczące babci i dziadka oraz dyferencjał semantyczny. Wybór treści początków zdań został podyktowany celem badania. Test zdań niedokończonych polegał na pisemnym eksponowaniu fragmentu zdania, które osoba badana miała rozbudować w pełne zdanie. Badani, rozbudowując rozpoczęte zdania, ujawniali swoje uczucia i myśli, utrwalone wyobrażenia i sposoby myślenia na temat babci i dziadka. W badaniach posłużono się 13 rozpoczętymi zdaniami odnoszącymi się do babci i 13 odnoszącymi się do dziadka¹². W opracowaniu zebranego materiału posłużono się metodą sędziów kompetentnych. Pięciu sędziów dokonało niezależnie od siebie oceny każdego dokończenia zdania, stosując w tym celu skalę pięciopunktową. Wartości 1, 2 przypisywano dokończeniom, które wskazywały na negatywną postawę badanych wobec babci lub dziadka, wartość 3 punktów przyznawano odpowiedziom obojętnym, natomiast wartości 4 i 5 przyporządkowano do dokończeń zdań wskazujących na pozytywną postawę wobec babci i dziadka. Następnie obliczono średni wynik dla każdego zdania. W tym celu zsumowano wyniki uzyskane od wszystkich sędziów w zakresie poszczególnych zdań, a otrzymany wynik podzielono przez liczbę osób oceniających. W ten sposób obliczono wyniki dla każdego ze zdań, następnie liczby te dodano, a otrzymaną sumę podzielono przez liczbę zdań – w ten sposób otrzymano wartość mieszczącą się w przedziale liczbowym między 1 a 5. Przy czym im uzyskana wartość bliższa była liczbie 1, tym obraz babci lub dziadka był mniej korzystny, a im bliższy 5 – tym korzystniejszy. Przyjęto, że wartości z przedziału od 1,00 do 2,50 wskazują na niekorzystny obraz dziadków w percepcji badanych, wyrażający się poprzez negatywną postawę wobec nich, wartości liczbowe z przedziału od 2,51 do 3,50 sugerują obojętny stosunek badanych wobec swoich dziadków, natomiast z przedziału od 3,51 do 5,0 wiążą się z pozytywnym stosunkiem respondentów do dziadków.

W badaniu zastosowano także dyferencjał semantyczny. Jest to metoda pomiaru konotacyjnego znaczenia określonych pojęć, które można definiować na kilku niezależnych wymiarach wyznaczających jego przestrzeń semantyczną. Zgodnie z tym założeniem skonstruowano dyferencjał semantyczny – narzędzie, które służy do mierzenia konotacyjnego znaczenia pojęć, czyli zbioru cech okre-

¹² Oto początki zastosowanych zdań odnośnie do babci: Moja babcia..., Kiedy myślę o babci..., W mojej babci najbardziej lubię..., Moi rodzice i babcia..., Kiedy spędzam czas z babcią..., Lubię, kiedy babcia..., Nie lubię, kiedy babcia..., Babcia dla wnuków w mojej rodzinie..., Moja babcia interesuje się..., Najważniejszą życiową wartością dla mojej babci jest..., W wolnym czasie moja babcia..., Mojej babci zawdzięczam..., Chciał(a)bym, aby babcia... Analogiczne początki zdań odnosiły się do dziadka.

ślonych łącznie przez daną nazwę, ale niewyznaczających jednoznacznie zakresu tej nazwy¹³. Badany miał za zadanie ocenić swoją babcię i dziadka na empirycznym kontynuum wyznaczonym przez 21 par antonimicznych przymiotników, między którymi znajdowała się skala pięcioodcinkowa. Swoją odpowiedź zaznaczał poprzez zakreszenie odpowiedniego odcinka na każdej ze skal znajdujących się między przeciwstawnymi przymiotnikami. Wyniki surowe obliczono, przyporządkowując kolejnym odcinkom skal szacunkowych wartości liczbowe od 1 do 5, przy czym koniec skali opatrzony pozytywnym przymiotnikiem, wskazującym na określenia aprobowane społecznie, posiadał wartość najwyższą (5), natomiast najniższą wartość (1) posiadały określenia nieaprobowane społecznie. Wyniki surowe dla każdego z hasła (moja babcia, mój dziadek) mogły przybierać wartość liczbową od 21 (wartość najniższa) do 105 (wartość najwyższa). Wielkość średnich ukazuje stosunek badanego do ocenianych haseł. Dzięki temu badaniu można było określić emocjonalny komponent postaw badanych uczniów wobec ich dziadków i babć. Przyjęto, że pozytywny obraz babci lub dziadka występuje wówczas, gdy osoba ta, opisywana jest jako przyjazna, serdeczna, kontaktowa, bezpieczna, jasno i otwarcie prezentująca pozytywne emocje i uczucia, badany określa ją jako ważną dla siebie, jako tę, która odegrała w jego życiu ważną rolę. Z kolei obraz negatywny wiązał się z przedstawieniem babci lub dziadka jako osoby niesympatycznej, zdystansowanej, oziębłej, a nawet wrogiej, wzbudzającej niechęć, a nawet strach, jako tej, której nie można ufać, skoncentrowanej na sobie, negatywnie nastawionej do innych osób i do życia. Założono również, że obraz babci i dziadka w perspektywie badanych może przyjąć formę obojętną, czego wyrazem będzie postrzeganie babci lub dziadka jako osoby, która należy do rodziny, ale jej relacje z wnukami nie należą ani do wrogich, ani do przyjaznych, można by je określić jako poprawne, lecz bez większego zaangażowania emocjonalnego, a także jako osoby nieco zdystansowanej, niepomagającej, ale też nieprzeszkadzającej badanym, nie jest to osoba obojętna na sprawy rodzinne, ale też zbyt mało się w nie angażuje.

Badaniem objęto 187 uczniów szkół ponadgimnazjalnych, jednak do analizy wyników badań zakwalifikowano, ze względu na ich kompletność, 166 pełnych zestawów dotyczących babć i 124 odnośnie do dziadków w badaniu testem zdań niedokończonych i 159 pełnych zestawów dotyczących babć i 133 odnośnie do dziadków w badaniu dyferencjałem semantycznym. Wiek uczniów objętych badaniem wahał się od 16 do 19 lat.

¹³ Por.: J. Czapiński, *Dyferencjał semantyczny*, [w:] L. Wołoszynowa (red.), *Materiały do nauki psychologii*. Seria III, t. 3, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1978, s. 257–259.

Analiza wyników badań

Zgodnie z przyjętymi założeniami badań przedmiotem analiz empirycznych były wyniki badań testem zdań niedokończonych i dyferencjałem semantycznym odnośnie do postrzegania babci i dziadka przez uczniów szkół ponadgimnazjalnych.

Obraz babci w percepcji badanych uczniów

Wyniki uzyskane w świetle badania testem zdań niedokończonych, ukazujące obraz babci w percepcji badanych kobiet i mężczyzn, zamieszczono w tabeli 1.

Tabela 1. Obraz babci w świetle badania testem zdań niedokończonych w percepcji kobiet i mężczyzn

Płeć Obraz	Kobiety		Mężczyźni		Razem	
	N	%	N	%	N	%
Pozytywny	60	81,08	57	61,95	117	70,48
Obojętny	14	18,92	35	38,05	49	29,52
Razem	74	100	92	100	166	100

Źródło: Badania własne.

Table 1. The image of grandmother in the perception of women and men in the light of the research carried out with the test of unfinished sentences

Sex Image	Women		Men		Total	
	N	%	N	%	N	%
Positive	60	81.08	57	61.95	117	70.48
Neutral	14	18.92	35	38.05	49	29.52
Total	74	100	92	100	166	100

Source: Author's research.

Na podstawie badań przeprowadzonych testem zdań niedokończonych wśród młodzieży ponadgimnazjalnej można zauważyć, że zdecydowana większość badanych posiada pozytywny obraz swoich babć (70,48%), natomiast pozostali badani (29,52%) przejawiają wobec nich stosunek obojętny. Uzyskane wyniki badań wskazują, że żadna spośród badanych osób nie przejawia wobec swojej babci postawy negatywnej.

Biorąc pod uwagę płeć respondentów, można zauważyć, że wśród dziewcząt dominuje pozytywny obraz babci – 81,08% badanych dziewcząt korzystnie wypowiedziało się na temat swoich babć. Nieco inaczej wygląda obraz babci

w percepcji badanych chłopców, gdyż aż 38,04% badanych oceniło swoje babcie, ukazując obojętny stosunek wobec nich w sformułowanych dokończeniach zdań. Zaobserwowane różnice w postrzeganiu obrazu babć uwidaczniają się również poprzez średnią ocen uzyskanych dla babć przez badane dziewczęta i chłopców. Dane te prezentuje tabela 2.

Tabela 2. Średni wynik uzyskany w badaniu testem zdań niedokończonych odnośnie do postawy wobec babci z uwzględnieniem płci badanych

Płeć	Średnia	SD	t	df	p
Kobiety	4,50	5,49	1,91	164	0,05
Mężczyźni	3,38	1,11			

Źródło: Badania własne.

Table 2. The average result received in the test of unfinished sentences regarding the attitude towards grandmother taking into account the gender of respondents

Sex	Average	SD	t	df	p
Women	4.50	5.49	1.91	164	0.05
Men	3.38	1.11			

Source: Author's research.

Średnia ocen dla babci uzyskana na podstawie badania testem zdań niedokończonych wskazuje istotne statystycznie różnice w ocenie babć przez badane dziewczęta i chłopców ($p < 0,05$). Dziewczęta korzystniej wypowiadały się na temat swoich babć niż chłopcy, a średnia ocena ich wypowiedzi dotycząca babć wyniosła 4,50, natomiast w przypadku chłopców tylko 3,38. Dodatkowo badani uczniowie zostali poproszeni o ocenę swojej babci poprzez określenie nasilenia danej cechy u niej w podanym wymiarze, wyznaczonym przez parę antonimicznych przymiotników. Uzyskane wyniki umożliwiły wyodrębnienie pozytywnego, obojętnego i negatywnego stosunku emocjonalnego badanych wobec babć. Uzyskane wyniki badań z uwzględnieniem płci badanych zamieszczono w tabeli 3.

Tabela 3. Obraz babci w świetle badania dyferencjałem semantycznym w percepcji kobiet i mężczyzn

Płeć \ Stosunek	Kobiety		Mężczyźni		Razem	
	N	%	N	%	N	%
Pozytywny	69	95,83	77	88,51	146	91,82
Obojętny	3	4,17	9	10,34	12	7,55
Negatywny	0	0	1	1,15	1	0,63
Razem	72	100	87	100	159	100

Źródło: Badania własne.

Table 3. The image of grandmother in the light of the research with the semantic differential in the perception of men and women

Sex Attitude	Women		Men		Total	
	N	%	N	%	N	%
Positive	69	95.83	77	88.51	146	91.82
Neutral	3	4.17	9	10.34	12	7.55
Negative	0	0	1	1.15	1	0.63
Total	72	100	87	100	159	100

Source: Author's research.

Wyniki badań uzyskane w badaniu dyferencjałem semantycznym ukazują pozytywny stosunek większości badanych uczniów (91,82%) wobec swych babć. Zdecydowana większość badanych dziewcząt (95,83%) ocenia swoją babcię bardzo korzystnie, a tylko 4,17% określa ją dość neutralnie. W przypadku badanych chłopców postrzeganie przez nich babć jest bardziej zróżnicowane, gdyż 88,51% ocenia je pozytywnie, 10,34% obojętnie, a 1,15% negatywnie. Z kolei średni wynik w ocenie babci, uzyskany przez badane kobiety ($M = 4,21$) i badanych mężczyzn ($M = 4,16$), nie wykazywał różnic istotnych statystycznie między porównywanymi grupami. Dane te przedstawiono w tabeli 4.

Tabela 4. Średni wynik uzyskany w badaniu dyferencjałem semantycznym odnośnie do postawy wobec babci z uwzględnieniem płci badanych

Płeć	Średnia	SD	t	df	p
Kobieta	4,21	0,46	0,56	157	0,57
Mężczyzna	4,16	0,57			

Źródło: Badania własne

Table 4. The average result obtained in the study with the semantic differential regarding the attitudes towards grandmother taking into account the gender of respondents

Sex	Average	SD	t	df	p
Women	4.21	0.46	0.56	157	0.57
Men	4.16	0.57			

Source: Author's research

Interesujące było również to, czy istnieją różnice w obrazie babci ze względu na typ szkoły, do jakiej uczęszczają badani. Dane na ten temat przedstawiono w tabeli 5.

Tabela 5. Postrzeganie babci a typ szkoły, do jakiej uczęszczają badani, w świetle badania testem zdań niedokończonych

Postrze- ganie \ Szkoła	Liceum		Technikum		Szkoła zawodowa		Razem	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Pozytywne	55	80,88	45	62,5	17	65,38	117	70,48
Obojętne	13	19,12	27	37,5	9	34,62	49	29,52
Razem	68	100	72	100	26	100	166	100

Źródło: Badania własne.

Table 5. Perception of grandmother in reference to the type of school the respondents attend in the light of the research carried out with the test of unfinished sentences

Percep- tion \ School	Liceum (comprehensive education sec- ondary school)		Technikum (technical educa- tion secondary school)		Vocational school		Total	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Positive	55	80.88	45	62.5	17	65.38	117	70.48
Neutral	13	19.12	27	37.5	9	34.62	49	29.52
Total	68	100	72	100	26	100	166	100

Source: Author's research.

Uzyskane wyniki badań wskazują, że aż 80,88% uczniów liceum posiada pozytywny obraz babci. Wśród uczniów technikum i szkoły zawodowej postawa wobec babci nie jest aż tak jednoznaczna, gdyż 37,5% uczniów technikum i 34,62% uczniów szkoły zawodowej określa swój stosunek do babci jako obojętny. Można zatem stwierdzić, iż co trzeci badany z technikum i szkoły zawodowej postrzega swoją babcię jako osobę, która w jego życiu nie jest szczególnie ważna.

Chcąc poznać, czy uzyskane wyniki w zakresie oceny dokończeń zdań odnośnie do postrzegania babci przez uczniów ze szkół ponadgimnazjalnych biorących udział w badaniu istotnie różnicują porównywane grupy, przeprowadzono analizę wariancji ANOVA. Uzyskane wyniki w tym zakresie nie wykazały różnic istotnych statystycznie między porównywanymi grupami ($F = 1,87$, $p = 0,16$), mimo iż średni wynik uzyskany w tym badaniu wydawał się dość zróżnicowany w poszczególnych grupach (wśród uczniów liceum $M = 4,56$, szkoły zawodowej $M = 3,49$ i technikum $M = 3,38$).

Dla lepszego zobrazowania postrzegania babci przez młodzież przytaczam przykładowe dokończenia zdań, ilustrujące stosunek badanych do ich babć, np. Moja babcia (zdanie 1) *ma czworo dzieci* (dokończenie obojętne);

Moja babcia (zdanie 1) *to najlepsza osoba w rodzinie, jest cudowna* (dokończenie pozytywne); Kiedy spędzam czas z babcią (zdanie 5) – *w niedzielę* (dokończenie obojętne); Kiedy spędzam czas z babcią (zdanie 5), *cały dzień przemija w mgnieniu oka* (dokończenie pozytywne). Żadna z badanych osób nie dokończyła zdania w sposób wskazujący na niekorzystny obraz babci.

Następnie przeanalizowano wyniki badań dotyczące postrzegania babci przez uczniów z różnych typów szkół w świetle badania dyferencjałem semantycznym.

Tabela 6. Postrzeganie babci w świetle badania dyferencjałem semantycznym a typ szkoły, do jakiej uczęszczają badani

Sto- sunek	Liceum		Technikum		Szkoła zawodowa		Razem	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Pozytywny	64	96,97	61	87,14	21	91,30	146	91,82
Obojętny	2	3,03	8	11,43	2	8,70	12	7,55
Negatywny	0	0	1	1,43	0	0	1	0,63
Razem	66	100	70	100	23	100	159	100

Źródło: Badania własne.

Table 6. Perception of grandmother in the light of the research with the semantic differential and the type of school the respondents attend

Attitude	Liceum (comprehensive education sec- ondary school)		Technikum (technical educa- tion secondary school)		Vocational school		Total	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Positive	64	96.97	61	87.14	21	91.30	146	91.82
Neutral	2	3.03	8	11.43	2	8.70	12	7.55
Negative	0	0	1	1.43	0	0	1	0.63
Total	66	100	70	100	23	100	159	100

Source: Author's research.

Biorąc pod uwagę typ szkoły, do jakiej uczęszczają badani, i ich stosunek do babć, określony na podstawie badania dyferencjałem semantycznym, można zauważyć, że aż 96,97% badanych uczniów liceum pozytywnie ocenia swoją babcię jako osobę potrzebną, troskliwą, kochającą, pozytywnie nastawioną do życia. Podobnie ocenia babcię 91,30% uczniów szkoły zawodowej i 87,14% uczniów technikum. Wśród uczniów technikum 11,43% określiło swój stosunek do babci jako obojętny, ze szkoły zawodowej do takiej relacji przyznało się

8,70% badanych, a wśród uczniów liceum tylko 3,03%. W przypadku jednego ucznia z technikum ocena babci okazała się niekorzystna.

Biorąc pod uwagę średnie wyniki uzyskane w badaniu dyferencjałem semantycznym dla każdej z grup uczniów (uczniowie liceum $M = 4,22$, szkoły zawodowej $M = 4,27$ i technikum $M = 4,12$), należy stwierdzić, iż były one bardzo zbliżone, a przeprowadzona analiza wariancji ANOVA nie wykazała różnic istotnych statystycznie między porównywanymi grupami ($F = 2,16$, $p = 0,35$).

Obraz dziadka w percepcji badanych uczniów

Poszukując odpowiedzi na pytanie badawcze dotyczące obrazu dziadka w percepcji badanych uczniów, dokonano analizy uzyskanych wyników w sposób analogiczny jak w przypadku obrazu babci. Ze względu na kompletność uzyskanych odpowiedzi do badań zaklasyfikowano 124 ankiety w przypadku zdań niedokończonych i 133 w badaniu dyferencjałem semantycznym. Wyniki ukazujące obraz dziadka w percepcji badanych kobiet i mężczyzn, uzyskane w świetle badania testem zdań niedokończonych, zamieszczono w tabeli 7.

Tabela 7. Obraz dziadka w świetle badania testem zdań niedokończonych w percepcji kobiet i mężczyzn

Płeć Obraz	Kobiety		Mężczyźni		Razem	
	N	%	N	%	N	%
Pozytywny	41	65,08	44	72,13	85	68,55
Obojętny	19	30,16	15	24,59	34	27,42
Negatywny	3	4,76	2	3,28	5	4,03
Razem	63	100	61	100	124	100

Źródło: Badania własne.

Table 7. The Image of grandfather in the light of the research carried out with the test of unfinished sentences in the perception of women and men

Sex Image	Women		Men		Total	
	N	%	N	%	N	%
Positive	41	65.08	44	72.13	85	68.55
Neutral	19	30.16	15	24.59	34	27.42
Negative	3	4.76	2	3.28	5	4.03
Total	63	100	61	100	124	100

Source: Author's research.

Na podstawie analizy dokończeń zdań odnośnie do dziadka uzyskano wyniki wskazujące, iż większość badanych (68,55%) pozytywnie ocenia swoich

dziadków, dla 27,42% są to osoby obojętne, niemające większego wpływu na ich życie, natomiast w przypadku 4,03% dziadek został ukazany jako osoba nieprzyjazna, a nawet wroga. Biorąc pod uwagę płeć badanych osób, można zauważyć, iż zarówno w przypadku dziewcząt, jak i chłopców uzyskane wyniki badań wskazują na podobne postrzeganie dziadka przez badanych: 65,08% badanych dziewcząt i 72,13% chłopców ukazało dziadka jako osobę pozytywną, 30,16% dziewcząt i 24,59% chłopców jako obojętną, a 4,76% dziewcząt i 3,28% chłopców jako negatywną. Również średnie wyniki uzyskane w ocenie dokończeń zdań odnośnie do dziadka nie różnicują porównywanych grup w tym zakresie ($p < 0,05$). Można zatem stwierdzić, iż w percepcji badanych dziewcząt i chłopców nie występują różnice istotne statystycznie w obrazie dziadka. Omówione wyniki badań zaprezentowano w tabeli 8.

Tabela 8. Średni wynik uzyskany w badaniu testem zdań niedokończonych odnośnie do postawy wobec dziadka z uwzględnieniem płci badanych

Płeć	Średnia	SD	t	df	p
Kobiety	3,601	0,58	-0,04	122	0,96
Mężczyźni	3,605	0,48			

Źródło: Badania własne.

Table 8. The average result received in the test of unfinished sentences regarding the attitude towards grandfather taking into account the gender of respondents

Sex	Average	SD	t	df	p
Women	3.601	0.58	-0.04	122	0.96
Men	3.605	0.48			

Source: Author's research.

Postrzeganie dziadka przez badanych uczniów starano się także określić na podstawie badania dyferencjałem semantycznym.

Tabela 9. Obraz dziadka w świetle badania dyferencjałem semantycznym w percepcji kobiet i mężczyzn

Płeć \ Stosunek	Kobiety		Mężczyźni		Razem	
	N	%	N	%	N	%
Pozytywny	48	77,42	55	77,46	103	77,44
Obojętny	12	19,35	15	21,13	27	20,30
Negatywny	2	3,23	1	1,41	3	2,26
Razem	62	100	71	100	133	100

Źródło: Badania własne.

Table 9. The image of grandfather in the light of the research with the semantic differential in the perception of men and women

Sex Image	Women		Men		Total	
	N	%	N	%	N	%
Positive	48	77.42	55	77.46	103	77.44
Neutral	12	19.35	15	21.13	27	20.30
Negative	2	3.23	1	1.41	3	2.26
Total	62	100	71	100	133	100

Source: Author's research.

Na podstawie danych zamieszczonych w tabeli 9 można zauważyć, że większość badanych kobiet (77,42%) i mężczyzn (77,46%) posiada pozytywny stosunek wobec swoich dziadków. W przypadku 19,35% badanych kobiet i 21,13% mężczyzn relacja z dziadkami jest neutralna, natomiast w przypadku 3,23% kobiet i 1,41% mężczyzn – negatywna.

Biorąc pod uwagę średni wynik uzyskany w badaniu dyferencjałem semantycznym odnośnie do postawy wobec dziadka przez kobiety ($M = 4,04$) i mężczyzn ($M = 4,06$) oraz analizę istotności różnic pomiędzy wynikami porównywanych grup, można stwierdzić brak różnic między nimi. Dane na ten temat zawarto w tabeli 10.

Tabela 10. Średni wynik uzyskany w badaniu dyferencjałem semantycznym odnośnie do postawy wobec dziadka z uwzględnieniem płci badanych

Płeć	Średnia	SD	t	df	p
Kobieta	4,04	0,72	-0,14	131	0,88
Mężczyzna	4,06	0,70			

Źródło: Badania własne.

Table 10. The average result obtained in the research with the semantic differential regarding the attitudes towards grandfather taking into account the gender of respondents

Sex	Average	SD	t	df	p
Women	4.04	0.72	-0.14	131	0.88
Men	4.06	0.70			

Source: Author's research.

Kolejnym etapem badań było określenie obrazu dziadka w percepcji uczniów z uwzględnieniem typu szkoły, do jakiej uczęszczają. Uzyskane wyniki badań dotyczące tego aspektu prezentuje tabela 11.

Tabela 11. Postawa badanych wobec dziadka a typ szkoły, do jakiej uczęszczają, w świetle badania testem zdań niedokończonych

Obraz \ Szkoła	Liceum		Technikum		Szkoła zawodowa		Razem	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Pozytywny	40	66,67	34	68	11	78,58	85	68,55
Obojętny	17	28,33	15	30	2	14,28	34	27,42
Negatywny	3	5	1	2	1	7,14	5	4,03
Razem	60	100	50	100	14	100	124	100

Źródło: Badania własne.

Table 11. The attitude of the respondents to grandfather and the type of school the respondents attend, in the light of the research with the test of unfinished sentences

Image \ School	Liceum (comprehensive education secondary school)		Technikum (technical education secondary school)		Vocational school		Total	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Positive	40	66.67	34	68	11	78.58	85	68.55
Neutral	17	28.33	15	30	2	14.28	34	27.42
Negative	3	5	1	2	1	7.14	5	4.03
Total	60	100	50	100	14	100	124	100

Source: Author's research.

Analiza procentowa uzyskanych wyników badań z uwzględnieniem typu szkoły, do jakiej uczęszczają badani, wskazuje, że większość uczniów liceum (66,67%), technikum (68%) i szkoły zawodowej (78,57%) pozytywnie postrzega swoich dziadków. Niestety wśród wszystkich badanych, co czwarty ocenia swój stosunek do dziadka jako neutralny, obojętny. Biorąc pod uwagę typ szkoły, 28,33% uczniów liceum, 30% uczniów technikum i 14,28% uczniów szkoły zawodowej właśnie w ten sposób ocenia swoich dziadków. W przypadku 5% uczniów liceum, 2% uczniów technikum i 7,14% uczniów szkoły zawodowej postrzeganie dziadków jest zdecydowanie niekorzystne.

Biorąc pod uwagę liczbę wskazań dotyczących obojętnego i negatywnego stosunku wobec dziadków badanych osób, obraz ten nie do końca jest klarowny, dlatego zasadna wydała się analiza średnich wyników uzyskanych przez uczniów w tym aspekcie.

Średnie wyniki uzyskane w ocenie dokończeń zdań przez uczniów liceum ($M = 3,67$), technikum ($M = 3,69$) i szkoły zawodowej ($M = 3,55$) są dość zbliżone, a przeprowadzona analiza wariancji ANOVA nie wykazała różnic istotnych statystycznie pomiędzy analizowanymi grupami ($F = 0,73$, $p = 0,48$). Można zatem uznać, że w obrazie dziadka w percepcji uczniów liceum, technikum i szkoły zawodowej nie występują różnice istotne statystycznie. Dla lepszego zobrazowania postrzegania dziadka przez badaną młodzież przytaczam przykładowe dokończenia zdań ilustrujące stosunek badanych do ich dziadków, np. Mój dziadek (zdanie 1) *jest rolnikiem* (dokończenie obojętne); Mój dziadek (zdanie 1) *jest najcudowniejszy na świecie* (dokończenie pozytywne); Mój dziadek (zdanie 1) *ma zły charakter* (dokończenie negatywne); Kiedy spędzam czas z dziadkiem (zdanie 5) – *w święta* (dokończenie obojętne); Kiedy spędzam czas z dziadkiem (zdanie 5), *jest bardzo miło* (dokończenie pozytywne); Kiedy spędzam czas z dziadkiem (zdanie 5), *nie rozmawiam z nim* (dokończenie negatywne).

Analogicznie jak w przypadku postrzegania przez badanych babć, tak również odnośnie do dziadków przeprowadzono badanie dyferencjałem semantycznym, dotyczące postrzegania dziadków przez badaną młodzież z różnych typów szkół.

Tabela 12. Obraz dziadka w świetle badania dyferencjałem semantycznym a typ szkoły, do jakiej uczęszczają badani

Sto- sunek \ Szkoła	Liceum		Technikum		Szkoła zawodowa		Razem	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Pozytywny	46	80,70	43	72,89	14	82,35	103	77,44
Obojętny	9	15,79	15	25,42	3	17,65	27	20,30
Negatywny	2	3,51	1	1,69	0	0	3	2,26
Razem	57	100	59	100	17	100	133	100

Źródło: Badania własne.

Table 12. The image of grandfather in the light of the research with the semantic differential and the type of school the respondents attend.

Attitude \ School	Liceum (comprehensive education sec- ondary school)		Technikum (technical educa- tion secondary school)		Vocational school		Total	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Positive	46	80.70	43	72.89	14	82.35	103	77.44
Neutral	9	15.79	15	25.42	3	17.65	27	20.30
Negative	2	3.51	1	1.69	0	0	3	2.26
Total	57	100	59	100	17	100	133	100

Source: Author's research.

Wyniki badań dyferencjałem semantycznym wskazują, że 82,35% uczniów szkoły zawodowej, 80,70% uczniów liceum i 72,88% uczniów technikum postrzega swojego dziadka w sposób pozytywny. W przypadku 25,42% uczniów technikum, 17,65% uczniów szkoły zawodowej i 15,79% uczniów liceum obraz dziadka już nie jest tak korzystny i został oceniony jako neutralny, natomiast 3,51% uczniów liceum i 1,69% uczniów technikum negatywnie wypowiedziało się na temat swoich dziadków. Należy zauważyć, iż wśród uczniów szkoły zawodowej żaden z badanych nie ocenił swojego dziadka negatywnie. Chcąc przyjrzeć się uzyskanym wynikom, obliczono średnie uzyskane przez uczniów z liceum ($M = 4,09$), technikum ($M = 3,97$) i szkoły zawodowej ($M = 4,20$). Okazało się, że są one dość zbliżone. Również przeprowadzona analiza wariancji ANOVA nie wykazała różnic istotnych statystycznie pomiędzy analizowanymi grupami ($F = 0,79$, $p = 0,45$). Można zatem uznać, że w obrazie dziadka w percepcji uczniów liceum, technikum i szkoły zawodowej nie występują różnice istotne statystycznie.

Zakończenie

Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że zdecydowana większość badanej młodzieży korzystnie postrzega swoich dziadków. Są oni dla nich osobami ważnymi i znaczącymi w ich życiu. Badani uczniowie pozytywnie postrzegają swoje babcie, opisują je jako osoby dbające o rodzinę, poświęcające się dla jej dobra, niejednokrotnie rezygnujące z własnych potrzeb na rzecz swoich wnuków. Żadna spośród badanych osób nie przejawia wobec swojej babci postawy negatywnej.

Analiza uzyskanych wyników w badaniu testem zdań niedokończonych ukazuje istotne ze względów statystycznych różnice w postrzeganiu babć przez dziewczęta, które korzystniej postrzegają swoje babcie niż badani chłopcy. Rozbudowując rozpoczęte zdania, dziewczęta ujawniały swoje pozytywne uczucia i myśli, utrwalone wyobrażenia i sposoby myślenia na temat babć, które w percepcji dziewcząt okazały się bardziej życzliwe niż u chłopców.

Z kolei w badaniu dyferencjałem semantycznym nie odnotowano różnic istotnych statystycznie między badanymi chłopcami a dziewczynkami w zakresie postrzegania babci. Biorąc pod uwagę typ szkoły, do jakiej uczęszczają badani, nie odnotowano różnic w postrzeganiu babci przez uczniów liceum, technikum i szkoły zawodowej.

W przypadku postrzegania dziadków przez badaną młodzież można zauważyć nieco większe zróżnicowanie w ocenie dziadka, niż miało to miejsce odnośnie do babci. Mimo że obraz dziadka, podobnie jak obraz babci, jest u większości badanych pozytywny, to zdarzyły się wypowiedzi wskazujące na niekorzystny stosunek badanych do swoich dziadków. Biorąc pod uwagę zarówno płeć

badanych, jak i typ szkoły, do jakiej uczęszczają, należy zauważyć, iż analiza statystyczna nie wykazała istotnych różnic w ocenie dziadka przez badane grupy. Uzyskane wyniki badań ukazują korzystne postrzeganie dziadków, przez ich wnuki. Można zatem przyjąć, że wraz z wiekiem wnuków ich relacje z dziadkami są nadal ważne, a dziadkowie postrzegani są jako osoby ważne dla badanych, obdarzane przez wnuków szacunkiem i miłością.

Bibliografia

- Braun-Gałkowska M., *Nowe role społeczne ludzi starszych*, [w:] S. Steuden, M. Marczyk (red.), *Starzenie się a satysfakcja z życia*, KUL, Lublin 2006.
- Brzezińska A., *Niezbędność dziadków*, „Charaktery” 2001, nr 5.
- Czapiński J., *Dyferencjał semantyczny*, [w:] L. Wołoszynowa (red.), *Materiały do nauczania psychologii*. Seria III, t. 3, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1978.
- Nowicka A., *Starość jako faza życia człowieka*, [w:] A. Nowicka (red.), *Wybrane problemy osób starszych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2006.
- Sendyk M., *Osoby starsze w roli dziadków człowieka*, [w:] A. Nowicka (red.), *Wybrane problemy osób starszych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2006.
- Sutor-Głodzik P., Wnęk J.A., *Obraz najstarszego pokolenia w percepcji małych dzieci* „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2008, nr 6.